

kijelentések a társadalmi tevékenységekkel és a rájuk vonatkozó ajánló bibliográfiai információval voltak kapcsolatban.

Az első tesztet könnyebben megértették az olvasók, mint a másodikat, amely a fiatal olvasók számára kissé bonyolult, egyszerre mérte fel az információs forrásokhoz és a tartalmukhoz való viszonyt. A második teszt népszerűtlenségéhez az is hozzájárult, hogy a fiatalok közül kevesen fejtették ki társadalmi tevékenységüket. Mégis le lehetett szűrni az értékek változását (pl. a „kommunizmus”, a „forradalom”, a „komszomol” fogalmakkal kapcsolatban), ugyanakkor a fiatalok egy része ragaszkodik a régi eszmékhez.

Az olvasótípológia mélyebb elemzéséhez a KGIK-nak nincsenek meg a technikai feltételei. Miután a minta kicsi volt, a feladatot hagyományosan végezték. Eredmények: azok száma volt magasabb, akiknek nincs kiemelt témakörük az olvasásban. A megkérdezettek többsége közömbös a társadalmi problémákról szóló információk iránt. Erre az olvasói kategóriára az „énközpontúság”, illetve az általános értékek iránti érdeklődés jellemző.

A számítógépes tesztelés új módszertani tapasztalatokkal járt: rövidült a tesztek kitöltésének ideje, általában csökkent a tesztlapok többszöri átnézése. A gép gyorsabban elvégzi a tesztlapok feldolgozását, és ellenőrzi a kitöltés helyességét is. A teszt eredménye csak az olvasók hozzáállásától és a kérdőívek minőségétől függ.

(Rácz Ágnes)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Adatok, információk rögzítése (írás, gépi adatbevitel stb.)

Lásd 384

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 353

Audiovizuális, elektronikus, optikai információ-hordozók

93/384

SCHWARTZ, Werner: Digitalisierung von Büchern. Zwei amerikanische Projekte = Bibliothek. 16.vol. 1992. 3.no. 434-437.p. Bibliogr.

Könyvek digitalizálása. Két amerikai program

Alakfelismerés; Dokumentum -gépi információ-hordozón; Input; Könyv; Mikrofilmezés

A könyvtárak hagyományos dokumentumainak, a könyveknek az elektronikus tárolása is szóba került az utóbbi időben. Az 1830-as évektől napjainkig gyártott papír magától szétesik, az ún. tartós papír várható élettartama kb. 300 évre tehető, és jelenleg a könyvtárak állományának alig 15 %-a van ilyen papírból. A fennmaradó 85% restaurálása pénzügyi okok miatt nem lehetséges. A tömeges kezelés csupán azt tudja elérni, hogy néhány évtizeddel megnőjön a várható élettartam. Újra felmerülnek a régi megoldási módszerek: a másolás és a mikrofilmezés. Az USA-ban kimutatták, hogy a fekete-fehér ezüstfilm várható élettartama szakszerű tárolás mellett több száz évre tehető, megegyezik a tartós papíréval. A mikrofilmről állományvédelmi, nyomtatási és szolgáltatási mesterkópia egyaránt készül. A jó nyersanyagra való másolás pedig 100 évnél hosszabb ideig azonos minőségű megőrzést tesz lehetővé.

Az Egyesült Államokban az 1986-ban alapított Commission on Preservation and Access (CPA, Állományvédelmi és Hozzáférési Bizottság) támogatásával két kutatási program folyik az eredetileg papírra nyomtatott szövegek digitális tárolása területén.

I. Az egyik a CLASS program (College Library Access and Storage System). 1990 óta a CPA és a Xerox cég közösen finanszírozza egy újfajta másolási technika kidolgozását a Cornell Egye-

temen. Az optikai úton rögzített információkat digitálisan feldolgozzák, mielőtt újra papírra vinnék azokat. Az eljárást talán digitális képszkennelésnek lehetne nevezni. A digitális képinformációkat hosszú távon archiválják, miközben bármikor képernyőn megtekinthetők vagy kinyomtathatók. A szöveg helyi hálózatban való szolgáltatásának ill. távolsági átvitelének problémáit még nem oldották meg.

Ezer kötet törékeny papírú könyvet olvasnak be szkennelvel 600 dpi feloldással, ezt ugyanezzel a feloldással papírra viszik, végül tömörített formában tárolják. Ezt a megoldást a mikrofilmezéssel költségek és időráfordítás tekintetében konkurenciaképesnek tekintik. Az archív minőség követelménye jobban teljesül.

Egy céggel együttműködve a digitális képeket COM-mikrofilmre viszik és igen kontrasztos filmeket állítanak elő, amelyeket állományvédelmi mesterkópiaként kezelnek. Igyekeznek az oldalak stb. tagolását rekonstruálható állapotban tartani. A Cornell Egyetemen a digitalizált könyveket 11x14 inches képernyőn 200 dpi feloldással szolgáltatják az olvasóknak, böngészés vagy pontosabb keresés céljából. A teljes dokumentum elolvasásához a kérésre papírra nyomtatott változatot kell használni.

A jövőben az e célra kifejlesztett munkaállomás mellett munkahelyi számítógépekről is hozzá lehet majd fémi a digitális könyvtárhoz. Erre a célra egy képkonverziós szervert fejlesztenek ki. A digitális képfájlok igen terjedelmesek: szövegoldalanként 60-80 KB-ot igényelnek, szemben az alfanumerikus fájlok 3-5 KB-jával. Az ebből adódó tárolási és adatátviteli problémák megoldásán dolgoznak.

II. A Yale Egyetem programjában a kiinduló hordozó a mikrofilm, tehát egy olyan technológiára épít, amely a könyvtárak túlnyomó részében sok éve hozzáférhető és bevált. Már nagy mennyiségben állnak rendelkezésre mikrofilmes mesterkópián veszélyeztetett vagy már elveszett dokumentumok. Állományvédelemre régóta használják, archiválási minősége bizonyított, kezelése régóta ismert, a berendezések rendelkezésre állnak, a költségkalkuláció ismert. Három év alatt kb. 10 ezer kötetet digitalizálnak mikrofilmről képpé. Nemcsak egy digitális könyvtárat akarnak létrehozni, hanem a papírra történő outputot és arról ismét mikrofilm előállítását is betervezték.

Középtávon a digitalizálás fő problémája a hatalmas tárolókapacitás-igény (a szövegtárolá-

sának kb. a hússzorosa) és az abból következő magas adatátviteli költségek.

Mindkét program esetén gondoltak arra, hogy a digitálisan tárolt adatokat később kiindulásul használják fel a képadatok szöveggé való átalakításához.

A használók elsősorban a művek szöveghű megjelenítése iránt érdeklődnek. Az eredeti kiadáshoz hű megjelenítésre legtöbbször csak ábrák és grafikai anyagok esetén van szükségük. Ezért azokat a fejlesztéseket is célszerű pártolni, amelyek a szöveg gépi „megértését” célozzák. Az optikai jelolvasóval jelenként (és nem kép formájában) bevitt szövegek huszadannyi tárolási kapacitást igényelnek. Az ehhez még kifejlesztendő szoftver képes lesz gépi tesztekkel megállapítani, hogy mely jelek szerepelnek az illető nyomtatott anyagban. Az olvashatóság vizsgálata nem igényel több ráfordítást, mint a megjeleníthetőség ellenőrzése digitális képek vagy filmek esetén.

Szkenneléssel a filmek és azok papírmásolata mellett digitális könyvtárakat lehetne létrehozni a teljes szövegekhez való gyors hozzáférés és az olvasóknak való letöltés céljára. A CLASS program menedzsere szerint a mikrofilmezés is okos befektetés volt. Nem zárja ki, hogy a digitális hozzáférés előnyeivel élni lehessen.

(Hegyközi Ilona)

93/385

RICHARD, Michel: Le programme de numerisation de la Bibliothèque de France = Bull.Bibl.Fr. 38.tom. 1993. 3.no. 53-63.p. Bibliogr. 10 tétel.

Res. angol és német nyelven.

Az állomány digitalizálásának programja az új francia nemzeti könyvtárban

Dokumentum -gépi információhordozón; Fejlesztési terv; Konverzió; Nemzeti könyvtár

A számítógépeknek jelentős szerep jut a Bibliothèque de France (BDF) programban. Jelentős mennyiségű könyvet digitális formátumban tárolnak majd, és ezek géppel olvasható szövege számítógépes olvasó munkaállomásokon lesz hozzáférhető, ami egyúttal a tudományos kutatás számára újszerű elektronikus eszközo-

ket bocsát rendelkezésre. A BDF azt tervezi, hogy ezekhez az elektronikus adatállományokhoz tagkönyvtárak kapcsolódhatnak. 1996-ra kb. százezer kötet digitalizált változata készül el, ezeket úgy válogatják össze, hogy reprezentálják a francia irodalom és segédkönyvek területén a nemzeti örökséget. A program nyelvtudósok és számítástechnikusok bekapcsolásával zajlik.

(Autoref.)

93/386

CORNISH, Graham: Copyright management of document supply in an electronic age. The CITED TM solution = Interlend.Doc.Supply. 21.vol. 1993. 2.no. 13-20.p. Bibliogr. 6 tétel.

A szerzői jogvédelem biztosítása a dokumentumszolgáltatásban, az elektronikus korban; a CITED TM modell

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Együttműködés -nemzetközi; Szerzői jog

Az elektronikus korszak egyik nagy eredménye, hogy az információk előállítására, tárolására, átcsomagolására és terjesztésére egyre inkább számítógépes technológiákat használnak. A szinte korlátlan lehetőségek mellett azonban ott leselkedik a veszély: az illetéktelen használat. Mivel a digitális információk szinte csábítanak a jogsértő másolásra, néhány információ-előállító már nem hajlandó termékeit elektronikus formában a szolgáltató rendszerek rendelkezésére bocsátani.

A *szerzői jog birtokosai* – általában a szerzők vagy a kiadók – olyan rendszert szeretnének, amelyik

- az adatok típusától függően képes eltérő jogdíjak megállapítására;
- megakadályozza az illetéktelen használatot;
- adatokat szolgáltat a használatról marketing-célokra;
- költséghatékonyan elvégzi a díjak kezelésének adminisztrációját.

Az *információközvetítők* (könyvterjesztők, folyóirat-előfizetési ügynökségek, adatbázis-szolgáltatók, könyvtárak és információs vállalkozások) igénye az, hogy

- hozzájussanak a dokumentumokhoz és tárolhassák azokat;

- különféle formátumokra alakíthassák őket;
- olyan piacokat aknázhassanak ki, amelyeket a tulajdonosok nem tudnak elérni; és
- olyan plusz szolgáltatásokat nyújtsanak, amelyeket a kiadók nem tudnak vagy nem akarnak megvalósítani.

A *közvetlen használók* a számukra szükséges műveket akadálytalanul szeretnék használni és tárolni, és garanciákat szeretnének látni a bizalmas használatra.

Ezen igényeket szem előtt tartva az Európai Közösség ESPRIT II programjának „Elektronikus szerzői jog” nevű részfeladata keretében egy hét európai országot képviselő munkacsoport kidolgozta a CITED (Copyright in Transmitted Electronic Documents) nevű modellrendszert. Ennek „filozófiája” az, hogy elektronikus környezetben a használat ellenőrzése technikailag könnyen megvalósítható. A szakemberek egy általános, ún. generikus modellt terveztek meg, amely a speciális igények, pl. a változó jogszabályok szerint aránylag könnyen testre szabható. A modell szabványként is használható, így ellenőrizhető, hogy más védelmi rendszerek milyen mértékben felelnek meg a CITED követelményeinek.

A rendszer a következőképpen működik: Elektronikus formátumról papírra való másolás esetében például a CITED mechanizmusa gondoskodik arról, hogy a védett szöveg másolása csak a kiszabott jogdíj ellenében legyen elvégezhető. Arra is ügyel, hogy a díjazás szempontjából megkülönböztesse az előzetesen már regisztrált használókat (pl. nem mindegy, hogy egy egyetemi hallgatóról vagy egy kereskedelmi intézmény kutatójáról van szó), illetve a különféle értékeket képviselő dokumentumokat. Jóllehet a rendszer képes elvégezni a jogdíjak átutalásának adminisztrációját, az lenne kívánatos, hogy a díjakat ne minden egyes jogtulajdonos külön-külön gyűjtse be, hanem erről egy központi intézmény gondoskodjon. A szerző egy össz-európai CITED központot képzel el, amelyik biztosíthatná a szükséges infrastruktúrát egy átfogó elektronikus jogvédő rendszerhez.

(Novák István)

93/387

BENNETT, Scott: Copyright and innovation in electronic publishing: a commentary = J.Acad.Libariansh. 19.vol. 1993. 2.no. 87-91.p. Bibliogr.

A szerzői jogvédelem új formái az elektronikus publikációban; kommentár

Elektronikus publikáció; Szerzői jog

A szerzői jog alapvető funkciói nem változnak; ezek tiszteletben tartása minden demokratikus társadalom érdeke. A szerzői jog a kezdetektől fogva alapvetően két dolgot szabályoz: az információk tulajdonosi jogait a piacon, és az információk szabad hozzáférhetőségét, ami a jól tájékozott és szabad társadalmak alapvető követelménye. A jogi szabályozás kezdeti, a 18. század elején történt bevezetése a megelőző időszakokhoz képest két igen jelentős fejleményt eredményezett: a művek szerzői joga az állami, ill. egyházi kezekből a szerzők birtokába került, másrészt a közkönyvtárak a közérdekű hozzáférhetőség érdekében korlátozzák a szerzők kizárólagos monopóliumát. A jelen „elektronikus” korszakban négy fontos dolog változott:

- a szerzőség, ami elektronikus környezetben könnyen elmosódik;
- az ellenőrzés: minden használat nyomon követhető, ellenőrizhető, és – ha szükséges – számlázható;
- az információk másolhatósága technikailag igen egyszerűvé vált;
- az információk archiválása, megőrzése.

A szerzői jog tulajdonosai általában a kiadók, akik tudva, hogy a törvény adta kereteken belüli másolásokért úgysem perelhetik be a használatát, a következő módszerekkel élnek:

Abból kiindulva, hogy a legjobb védekezés a támadás, némelyek olyan agresszív – és hamis – szöveget nyomtatnak bele a dokumentumba, amely szerint az illető művet, illetve annak részeit tilos bármilyen formában reprodukálni (ez a tilalom ellentétes az 1976-os amerikai szerzői jogi törvénnyel).

A másik módszer, amely főleg a CD-ROM-ok megjelenésével terjedt el, a licenz-szerződés. Ennek lényege az, hogy a beszerző nem birtokolja, hanem bérlő az információkat, s egy szerződés keretében a kiadók korlátozzák a terjesztést és a másolást.

A harmadik álláspont lényegesen különbözik az előzőektől. Néhány kiadó, amelyeknek nem a profitszerzés, hanem a tudományos információk elterjesztése a fő célja, elhatározta, hogy folyóiratait kizárólag elektronikus formában terjeszti,

az Interneten keresztül. A használatért igen csekély előfizetési díjat, vagy semmit sem számítanak fel.

Végül szólni kell arról a törekvésről, hogy az egyetemek „szerezzék vissza” a kutatóik által eddig megszokásból és meggondolatlanul átadott jogokat a kereskedelmi folyóiratkiadóktól. E cél érdekében két javaslat is született. Az egyik szerint az egyetemnek igyekezzenek rávenni a kutatókat, hogy a kiadóknak csak egy alkalomra szóló publikálási jogot engedélyezzenek, és a szerzői jogot tartsák meg maguknak. A másik szerint az egyetem fenntartana magának egy korlátozott jogot a szerzői jog „menedzselésére”. Eszerint a szerzők átadhatnák jogaikat a kiadóknak, de csak olyan feltétellel, hogy nem profitra épülő szervezetek – kérésre – akadálytalanul másolhassák a szóban lévő műveket.

(Novák István)

Lásd még 347, 354, 356, 360, 367-370

Reprográfia, mikrográfia

Lásd 384

Kommunikációs technikák

Lásd 346

**KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS,
KÖNYVTÁRÉPÜLET**

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 332, 373